

O‘ZBEK MUMTOZ MUSIQA AN‘ANALARINI TALABALARGA O‘RGATISHNING ASL MOHIYATI.

Yulyahshiyev Sherali Narzullayevich

Guliston davlat universiteti San‘atshunoslik fakulteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada maqom honandaligi yakka darolarida talabalarni o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘zbek mumtoz musiqa an‘analarini talabalarga o‘rgatishning asl mohiyatining nazariy-amaliy asoslari yoritilib berilgan. Yakka honandalik darolarida talabalarning o‘z ijro usullari ustida ishlash jarayonlarida ustozning to‘g‘ri yo‘naltirishining ahamiyati, honandalik savodi, qunt, mehnat, tinglash va milliy musiqa merosimizga hurmatni o‘rganish lozimligi hususida fikrlar keltirilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: mumtoz musiqa, madaniy meros, maqom, musiqiy ta‘lim, an‘ana, milliy qadriyat

An‘anaviy xonandalik yo‘nalishida bilim berish boshqa sohalarga nisbatan anchayin murakkab va uzoq vaqt talab etadi. Ushbu soha ustoz - shogird an‘analari hamda asriy davom etayotgan ijro an‘analariga taqlidni ham talab qiladi. Maqom sehrli va an‘anaviy san‘at. Qalbgga sokinlik, o‘rom, ruhiyatga poklik, mo‘tadillik bag‘ishlaydi. Uning mo‘jizakorligi bu qadimiy merosimizni o‘zbek tilini mutlaqo tushunmaydigan xorijliklar ham sehrlanib, sel bo‘lib tinglashida yaqqol namoyon bo‘ladi. Xalqimiz madaniy merosining ajralmas qismi bo‘lgan milliy maqom san‘ati o‘zining qadimiy tarixi, teran falsafiy ildizlari, betakror badiiy uslubi va boy ijodiy an‘analari bilan ma‘naviy hayotimizda muhim o‘rin egallaydi. Asrlar davomida ulug‘ shoir va olimlar, mohir bastakorlar, hofiz va sozandalarning mashaqqatli mehnati va fidoyiligi, ijodiy tafakkuri bilan sayqal topib kelayotgan ushbu noyob san‘at nafaqat yurtimiz va Sharq mamlakatlarida, butun dunyo miqyosida katta shuhrat va e‘tibor qozongan. Xulosa qilib aytganda, o‘zbek milliy musiqa merosi o‘zbek yoshlari ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ortda qolgan yillar mobaynida Yangi O‘zbekiston muhitida ulkan tarixiy jarayonlar san‘at sohasida ham o‘z ini‘kosini topmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabr PQ-3391-sonli “O‘zbek milliy maqom san‘atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Madaniyat va san‘at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta‘sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 26-maydagi PF-6000-son maqom ijrochiligi, baxshichilik va katta ashula yo‘nalishlari bo‘yicha kadrlar tayyorlovchi tayanch oliy ta‘lim muassasasi — Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san‘ati instituti tashkil etilganligi ham olamshumul voqea sifatida e‘tirofqa

loyiqdir². Mazkur institut yurtimizda maqom, xalq musiqasi, baxshichilik va katta ashula ijrochiligini yanada rivojlantirish, bu borada shakllangan ijro va ijodiy maktablar va an`analarni, buyuk bastakorlar, hofiz va sozandalar merosini chuqur ilmiy asosda o`rganish va qayta tiklash bilan shug`ullanadi. Shuningdek, mumtoz musiqa merosimiz namunalarini notaga olish, mavjud yozuvlarni takomillashtirish va amaliyotga joriy etish kabi qator vazifalarni bajaradi. Ma`lumki maqom ta`limotini o`rganish mazkur muhtasham san`at paydo bo`lishidan boshlab vujudga kelgan. Qolaversa maqom san`atini o`rgatilishi, ta`lim shakllari uzoq o`tmishdan shakllanib bugungi kunga qadar taraqqiy etib kelmoqda.

Mumtoz musiqa merosimizning o`ziga hos taraflari, uslublari musiqa san`atining insoniyat hayotida muhim ahamiyat kasb etganligidan dalolat beradi. Hayot tizimining turli shart-sharoitlariga asoslangan holda musiqiy namunalar bunyod etilgan. An`anaviy ijrochilikni o`zlashtirish va mohirlikka erishish jarayonini ramziy ma`noda tasavvuf ta`limotiga xos insonning ma`naviy kamolotga erishish yo`li asoslari bilan taqqoslab ko`rish mumkin. Musiqa ijrochiligi egallash jarayonini bosqichlarga bo`lganimizda quyidagi manzaraning guvohi bo`lamiz.

Har kasbning o`z ustalari bo`lgani kabi ustozlikkasbini avloddan avlodga yetkazuvchi izdoshlar, o`rinbosarlar, qisqa qilib aytganda, shogirdlarning ham bo`lishi tabiiy. O`z kasbining ustasi bo`lgan ustozlar o`zlarining bebaho hunarlarini o`zi bilan olib keta olmasligi barobarida o`sha hunarni shogirdlariga o`rgatadi. O`z navbatida, shogirdlar ham ustozdan o`rgangan hunarni rivojlantirib, o`z imkoniyati darajasida keyingi avlod shogirdlarini yetishtirib chiqaradi. Ustoz-shogirdlik bizning milliy an`analarimizga xosdir. San`at, xususan, qo`shiqchilikdagi mazkur an`ana borasida kata tajribaga egamiz. Aslida ustozlik -muayyan bir yo`nalish, sohaning sir -sinoatlarini puxta egallagan hamda kasb - hunar o`zlashtirishni oliy darajaga yetkazgan shaxsdir. Aytaylik musiqa sohasida ustoz ashula aytib o`zining uslubini ya`ni ijro yo`ini, kuy chalib, o`zidan boshqacha yangiliklar qo`shib, musiqiy qobiliyatini, mahoratini nafis san`at darajasigacha ko`targan xofiz yoki sozanda. Ustoz tomonidan u muqadadas qobiliyat sifatida avaylab-asraladi va sevimli shogirdiga meros qilinadi. Hozirgi zamon ilm-fan, texnika taraqqiyoti talablaridan biri yangicha fikrlaydigan, ijodiy tafakkur va qobiliyatga ega bo`lgan barkamol shaxsni voyaga yetkazishdir. Ushbu harakatlar zamirida esa eng avvalo, shaxsning fidoyiligi, Vatanga va o`z xalqiga muhabbatini shakllantirish masalasi yotadi. Xalq og`zaki ijodiyoti, musiqa san`ati, o`yinlari, bayramlar, san`at va hunarmandchilik, urf - odatlar milliy ta`lim va tarbiyaning tarkibiy qismi sifatida yoshlarni har tomonlama kamol toptirishga xizmat qiladi. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning ta`birlari bilan aytadigan bo`lsak "Musiqa san`ati madaniy fenomen sifatida yangi avlodni tarbiyalash vakamolga yetkazish borasida cheksiz imkoniyatlarga egadir. San`at bilan oshno bo`lgan yoshlarning hayotga munosabati, milliy urf-odat va umumbashariy qadriyatlarga

hurmati baland bo‘ladi”. Darhaqiqat, komil inson tarbiyasida musiqiy tarbiyaning naqadar ulkan omil ekanligi yanada ayon bo‘lib bormoqda. Shunday ekan, o‘tib kelayotgan yosh avlodni boy musiqiy merosimizni o‘rganishga, engil-elpi, tumtaroq ohanglardan qochib, ulrning badiiy didini, musiqiy madaniyatini ko‘tarishga, ma‘naviy olamini kengaytirishga harakat qilmog‘imiz kerak. Bunda ustoz -shogird an‘analari o‘z tasirini ko‘rsata oladi. Bugungi kunda ustozlar an‘anasini davom ettirishib, qator shogird san‘atkorlar muvaffaqiyatli ijod qilmoqdalar. Musiqa san‘atida ta‘lim berayotgan har qanday ustoz pedagog o‘z yo‘li va o‘z uslubiyotiga ega. Boshqa sohalaridan farqli jihati ham ayni shunda. Bir pedagog o‘zining nazariy va amaliy bilimlari bilan bir qatorda o‘z ovozi, ijro yo‘li, o‘z nafasi hamda o‘z iqtidoriga ega va u o‘z shogirdiga ayni shu jihatlarini singdiradi. Qachonlardir bu bilimlarni u o‘z ustozidan o‘rgangan. Boshqa biron bir sohada bunday ta‘lim o‘zini oqlamaydi. Misol uchun meditsina hodimi o‘zi hohlagandek, o‘z qo‘lidan kelgan davolash usulini qo‘llashga haqqi yo‘q ular kitoblarda yozilgan nazariyaga tayanadilar va shu asnoda davolaydilar. Lekin musiqa san‘atida yozilmagan qonunlar mavjudki ularni kitobdan o‘qib bo‘ladi.

Mumtoz musiqa an‘analarini talabalarga o‘rgatar ekanmiz bizga yo‘l xarita deb hisoblanmish “ustoz –shogird” an‘analari as qotadi. Biz o‘z ustozlarimizdan o‘rganganlarimizga, tajribamizni qorishtirib o‘z ustozlik maktabimizni shakllantiramiz. Ustoz-shogird an‘analarining ko‘p jihatlari ijrochilik san‘atini egallash jarayonida tasavvuf ilmi bilan umumiy ekanligining guvohi bo‘lamiz. Shu bilan birga ijrochilik san‘atini egallashning izlanishlar bilan birga o‘ziga xos tomoni ham mavjud. Chunonchi, shogird doimo amaliy izlanishda bo‘lishi, muntazam mustaqil ijroga o‘rganib borishi, doimiy tarzda davralarda ishtirok etishi, ustoz yonida, kerak vaqtda hamnafas yoki jo‘rnnavozlik qilishi taqozo etiladi. Ana shu mezon keyingi bosqich-mustaqil ijod davrida asos sifatida muhimdir. Musiqa esa she‘riyatning murakkab uslublaridan hisoblangan, o‘ziga xos ritmik tarkibga ega bo‘lgan aruz vaznidagi namunalar bilan ijro etishga asoslangan Asarning negizida so‘z (aruz) vaznning kuy usuli bilan uzviy mushtarakligi va hamohangligi muhim omillardan biridir. Qolaversa-musiqiy kuy ma‘lum she‘riy asarga bog‘lanadi, bastalanadi. Albatta uning mukammal tarkib topishida she‘rning ham vazni, mazmuni kabi xususiyatlari asosiy mezon bo‘lib xizmat qiladi.

Ijrochilik azaldan musiqiy merosimizning turli janr xususiyatlari asosida, o‘ziga xos shaklda yuzaga kelgan. Ijrochilar atalmish "an‘analar"ning davomchilari musiqa san‘atining rivojiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatganlar. Ijrochilikning tarixiy rivojlanish jarayoni mahalliy zonalar miqyosida, ma‘lum guruhlar doirasida va mustaqil ijod asosida vohaviy, guruhiy va shaxsiy ijrochilik yo‘llari-uslublari shakllanishiga zamin yaratgan. Lokal zonalarga xos ijro uslublarda sheva, an‘ana, janrlar kabi u yoki bu mahalliy yo‘nalishning xarakterlovchi turli jihatlari asosiy omil sifatida muhim

ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy ijro uslublarning yuzaga kelishida esa, ko`proq yetuk sozanda yoki xonandaning ijro talqini bilan bog`liq imkoniyatlari (ovoz, ijodiyot, badihago`ylik, ijro) tarbiyalanib, yetishib chiqqan ijrochilik maktabi an`analari, mahalliy uslublari va istiqomat qilib turgan joyning turli musiqiy va ijtimoiy an`analari muhim sanaladi.

Maqomlar ajdodlarimizni musiqa san`atini chuqur tahlil qilish orqali o`rganiladi. Xonandalikning sir asrorlari, ya`ni negizi, tarixiy kelib chiqishi, ijodni ma`lum yo`nalish bo`yicha davom ettirishni batafsil o`zlashtirishni an`anaviy ijrochilik kasbi egalarining asosiy maqsadi bo`lmog`i lozim. Talabalar mazkur ilm yordamida barcha xonanda ijrochilikning qonun-qoidalari, milliy ijrochilikka xos uslublarni, parda asoslarini mukammal egallaydilar. An`anaviy ijrochilikka xos nazariy bilimlarga ega bo`ladilar. Musiqa darslarida talabalarni musiqa sohasida har tomonlama rivojlantirish nazarda tutiladi, ulaming musiqaviy madaniyatiga zamin yaratiladi. Musiqa mashg`ulotlarida istisnosiz barcha talabalarining musiqiy faoliyatlarini yo`llaydi va nazorat qiladi. Shuningdek, ularning orasidagi o`zaro aloqa va o`zaro nazoratni qo`liab-quvvatlaydi. Ustozning darsdagi ishi barcha talabalarining darsning o`zidayoq o`rganilayotgan bilim asoslarini egallashlari, zarur ko`nikma va malakalami hosil qilishlari uchun zamin yarata olishi shart. ustoz mahoratining mezoni talabaning o`zlashtirishi va intizomi bilan belgilanadi. U o`z ustida tinmay ishlasa, ta`lim va tarbiya sohasida ilg`or tajribalarini qo`llab talabalarni kuzatib va o`rganib ulardagi qobiliyat darajasi, o`zlashtirish ko`rsatkichlarini to`g`ri baholay olsa, uni o`z ishiga tadbiq etsa, o`z pedagogik mahoratini oshirib borishi mumkin. Mahoratli ustoz Mahoratli ustoz hamisha shogirdlar orasida yuksak obro`ga ega bo`ladi, chunki u o`quvchilar qalbiga to`g`ri y o`l topa oladi. Hozirgi paytda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi musiqaviy pedagogikaning muhim muammolaridan biriga aylandi. Ushbu masalani ijobiy hal qilish yo`llaridan biri sifatida keyingi yillarda o`quvchilarning assotsiativ tafakkurini rivojlantirishga alohida e`tibor berilmoqda. Biroq musiqa o`qituvchilari faoliyatining tahlili bu ishda qator muammolar borligini ko`rsatmoqda. Musiqa studiyalarida musiqaviy idrokni rivojlantirishning ahamiyati katta, chunki studiyalarning asosiy vazifasi o`quvchilarni musiqani tushunish va sevishga o`rgatishdir.<sup>2</sup> Bo`lajak musiqa o`qituvchilarini ma`naviy-ma`rifiy faoliyatga tayyorlash ta`lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Yuqoridagi fikr-mulohazalardan shuni aytishimiz mumkin bo`ladiki ta`lim tizimida musiqa madaniyati fanining o`rni juda ahamiyatlidir. Har bir sohada mavjud qiyinchiliklarning yechimi sifatida yahshi ustozdan olingan yahshi va pishiq bilim deb hisoblayman. Talabalar turli yo`nalishlarda bilimlarga ega bo`lganliklarini namoyish eta olishligi aynan muxim xolatdir. ushbu fan boyicha talabalar mukammal ravishda musiqi san`atning tarixiy taraqqiyot jarayoni, an`aviy musiqamiz maqomlarimiz xaqida vatanimizning musiqiy hayoti, musiqiy san`atning turli janr va shakllarida yaratgan asarlari, ijrochi

namoyandalar ijodiy faoliyatlari, bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni, ijodkorlarning noyob asarlarini tahlil qilish borasidagi bilim va ko'nikmalarni namoyish etishlari zarur. Bu yo'lda ularga ustozlik ko'magi juda zarurdir. Inson har javhada ustoz ko'rishi uning o'g'itlariga quloq tutishi uning kelgusi ishlarida aniqlik va halollikka yetaklaydi. Ustozlarga munosib shogird bo'lganimizdek, shogirdlarimizga munosib ustoz bo'la olaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". Xalq so'zi 2017 yil, 18- noyabr
2. A LOOK AT THE HISTORY OF UZBEK NATIONAL MUSICAL INSTRUMENTS. RECOMMENDATIONS FROM TEACHERS TO STUDENTS OF INSTRUMENT ... ZD Khomidov, SN Yulyaxshiyev - Oriental Art and Culture, 2022
3. Yo'lchiyeva M. An'anaviy yakka xonandalik Toshkent 2017 yil
4. Rajabov I. Maqomlar. Toshkent. 2006 yil.
5. SH. N. Yulyahshiyev "O'zbek xalq musiqa ijodiyoti" o'quv qo'llanma . 2024 yil